

ar í háttíðlegu máli. Menn þessa þá sem þeir vilja sýna virðingu og hefur þessi sið-
ur þó látið undan síga hérlendis. Alsíða var á upphafsárum sjónvarps á Íslandi
að fréttamenn þéruðu til dæmis ráðherra.

Eignarfall persónuformafna hefur nú leyst gömlu eignarformöfnin af hölm.
Hesturinn *okkar* segja menn nú en hefðu sagt hestur *okkar* eða *vár* að fornu, allt
eftir því hvort tveir eða fleiri en tveir áttu hann. Í nútímanáli eru eignarformöfn-
in *minn*, *þinn*, *sinn* og *vor*.

Hefur beyging lýsingarorða breyst?

Mörg lýsingarorð eru auðþekkt á endinguinni *-legur*: *fallegur*, *máulegur*, *glæs-
legur*. Þessi ending var á aðra lund að fornu, *-ligr* sem varð síðar *-legur*. Að öðru
leyti hafa litlar breytingar orðið á beygingu lýsingarorða en merking þeirra hef-
ur hins vegar raskast á ýmsa lund. *Sæmlegur* var til dæmis mun merkingarmeira
áður fyrr og var þá mun betra en *góður* og *ágætur*.

Niðurstaðan er þá þessi

Beygingar hafa sárálitið breyst frá fornu máli og það öðru fremur er sérkenni
íslensks máls í sambandinu við skyld Norðurlandamál og önnur germönsk mál.
Einnugis ein beygingarformdeild hefur glatast, tvítalan, aðrar eru fastar í sessi.
Sú tilhneiging er meðal málnoðenda að hafa ný sagnorð og nafnorð þannig að
beygingar þeirra séu með einföldu móti. Festa í beygingum hefur þau áhrif að
forntexti með nútímasatsetningu hefur ekki á sér fornlengt yfirbragð nema hvað
orðaforðann varðar.

Hvað á barnið að heita?

Vissulega heitir hann *Pedro de la Cruz*, það er að segja heima hjá sér. Hins veg-
ar kallar hann sig *Feliz* þegar hann fer til Mexíkóborgar eða á aðrar hættuleg-
ar slóðir. En *Pedro* á bróður í þorpinu sem *Feliz* heitir. Er hann dauðföndur
frá fæðingu ... Skyrningin á nafnskipingu *Pedros* er nærlæg. Í trúarheimi Azteca
lífti sú trú að sál einstaklingsins gæti búið í dýri eða annarri manneskju. Þegar
Pedro tekur nafn bróður síns í ferðum sínum en skilur sitt eigið nafn eftir í þor-
pinu ... mun engin hættu stöðja að honum sjálfum, hugsanlegt áfall, slýs eða dauði,
mun því koma niður á bróðurnum, sem geymir sál *Pedros* meðan hann er í sín-
um hættuförum.

Sigurður Hjartarson: Undir Mexíkómána

Til hvers eru nöfn?

Nafn hvers manns er persónulegasta eign hans og greinir hann frá fjöðdanum.
Mannfjöldi er nafnlaus hópur, en Sigurður Jonsson og Guðrún Pétursdóttir eru
ákveðnir einstaklingar og nöfn þeirra greina þau frá fjöðdanum, jafnvel þótt
margir einstaklingar beri þessi nöfn. Börnunum er gefið nafn í hvíttavöðum og þau
bera það ævilangt; nafnið verður samgróð þeim sem ber það og hluti af persónu
hans, óaðskiljanlegt.

Í mörgum trúarbrögðum fylgir nöfnun. Úr gömlu máli íslensku má nefna
að menn hétu *Stein*, en voru helgaðir Þór og nefndir *Þorsteinn* eða *Steinþór*. Í
kæpölskum löndum bera margir dýrlingarnöfn, svo sem *María*, *Jesús*, *Jakob*, *Ge-
org*, *Barbara* og *Anna*, og eru raunar margir sem heita svo hér á landi, enda eru
öll þessi nöfn og ótalmörg önnur til hér.

Í fornum bókmenntum segir frá ferðalögum Öðins, hins æðsta guðs. Hann fór
gjarna undir dulnefni, ef til vill jafnmikið til vermdar sér og til að blekkja þá sem
hann heimsótti.

Hvaðan kemur nafnið?

Börn fá nafn sitt með tvennum hætti. Ef athöfnin er trúarleg er barnið **skirt**, en
skím merkir þá *hreinsum*; *skíragull* er *hrein gull*. Barnið er vatni ausið, eins og
sagt er, og meðal ýmissa trúarsafnaða töðkast niðurdýfingarskímu; viðkomandi,

Algengustu nöfn karla og kvenna (fyrsta nafn) í Þjóðskrá 2006:

Jón	5.538	Guðrún	5.155
Sigurður	4.482	Anna	4.313
Guðmundur	4.202	Sigríður	3.801
Gunnar	3.244	Kristín	3.672
Ólafur	2.886	Margrét	3.044
Einar	2.533	Helga	2.890
Magnús	2.395	Sigrún	2.615
Kristján	2.310	Ingibjörg	2.375
Stefán	2.125	Jóhanna	2.016
Jóhann	1.977	María	1.906

oft unglengi eða fullorðnum, er dýft ofan í laug og hann þar með hreinsaður af fyrri brekum og tekinn inn í söfnuð hinna trúðu. Prestur geir síðan Hagstofu Íslands viðvart og viðkomandi nafn fer í *Þjóðskrá*, en það er skrá yfir alla lifandi Íslendinga. En það er líka hægt að *gefa nafn*, og þá er athöfnin óháð trú. For- eldar bera þá ábyrgð á því að viðkomandi sé færður til *Þjóðskrár*. Þetta ber að gera innan sex mánaða frá fæðingu barnsins, en sé það ekki gert má beita for- eldra eða forráðamenn barnsins dagsektum.

Nafnsiðir eru fjarska mismunandi. Sumir bera eitt nafn, margir tvö, fáir þrjú eða fleiri. Sumir fá nöfn eftir skyldmennum sínum og þá tókast tvenns konar orðanotkun. Börn **heita í höfuðið** á lifandi fólki og er það afar algengur siður á Íslandi. Mjög margir eru skírðir eða nefndir í höfuðið á afa sínum eða ömmu eða enn öðru fólki. Hins vegar heita börn **eftir þeim** sem dánir eru. Sumir fá nöfn „út í bláinn“ eins og sagt er, en þá velja foreldrar nöfn eftir smekk sínum, eftir merkingu nafnanna eða enn öðru. Ýmsir bera **draumnöfn**, en þá hefur foreldr- ana dreynt einhverja persónu og skilið drauminn á þann veg að viðkomandi **hafi vítið nafns**, eins og sagt er, einkum hjá möður á meðgöngu, en einnig vítið menn nafns hjá föður.

Það er margt sem hefur áhrif á nafnval. Sumir heita eftir eða í höfuð á fjöl- skylduvinum og minnst hefur verið á dýrlingadófn hér að framan. Sumir heita eftir **jörðum** sem tengjast ættinni, t.d. *Holti af Hollasjóðum*, *Dýfma af Dýr- fínustjóðum*, *Kalman* eftir *Kalmanstungu*.

Bókmenntir hafa aukið vinsældir mjög margra nafna. Úr fornum sögum má

nefna *Kjartan* og *Melkorku* úr *Laxdæla sögu*, *Kormák* úr *Kormáks sögu*, *Berg- þóru*, *Hildigunn*, *Skarphéðin* og *Níal* úr sögu sem við hann er kennd, að ekki sé nú minnst á *Gunnar* á Hlíðarenda. Enginn bar nafn *Ingólfs* Arnarsonar land- námsmanns árið 1703, í fyrsta alsherjannanalinu, en 1910 gengu 196 karlar þessu nafni. Ýmis gömul norræn nöfn náðu fótfestu eftir þjóðhátöðina 1874 enda hafa nöfn *Ingólfs* og *Hjörleifs*, *Ragnars* og *Áslaugar* verið oftar á tungu manna en endranær. *Gylfi* var sjaldgætt nafn en eftir að Helgi Hjörvar las *Gylfaginn- ingu* Snorra Sturlusonar í Ríkisutvarpinu snarfiðgaði þeim drengjum sem fengu þetta nafn.

Nýjar bókmenntir hafa líka haft áhrif á nafngiftir. Árið 1918 kom út ljóðabók eftir Stefán frá Hvítadal (1887–1933) sem hét *Söngvar förunansins*. Þar heit- ir eitt ljóðið *Erla góða Erla*. Þétur Sigurðsson tónskáld samdi lag við ljóðið og varð hvort tveggja mjög vinsælt. Það sést í nafnvali. Engin *Erla* var til á landinu í manntali árið 1910 en á fjórða áratug aldarinnar hétu 808 konur þessu nafni.

Árið 1976 kom út skáldsagan *Punktur punktur komma srik* eftir Þétur Gunn- arsson (f. 1947) og varð mjög vinsæl, sem og þær sögur sem fylgdu í kjölfandið og fjölluðu um aðalpersónu bókarnnar, *Andra*. Árin 1921–1950 voru 11 drengir skírðir *Andri* en í *Þjóðskrá* árið 2007 bera 1454 karlmennt nafnið sem fyrsta eða annað nafn.

Nokkur nöfn á persónunum Halldórs Laxness lifa nú göðu lífi: *Biartur*, *Blær* (einkum þó sem karlmannsnafn en er stílkunafn í Brekkukótsannál), *Salka Valka*, (*Ásra*) *Sóllilja*, *Ugla* og *Úa*. Bókmenntir hafa þó ekki einungis aukið vin- sældir nafna, þær hafa líka kveðið nöfn í kútnum ef svo má segja. *Hrappur* og *Mörður* eru áhrifavaldar í *Njáls sögu*, valda tjóni þeim söguheijum sem höfundi voru hugleiknar, sama má segja um *Hallgerði*. Þessi nöfn hurfu nánast úr nafna- forðanum og ennþá eru sárafáir sem bera þau. *Mörður* tengist *lygameði* og heit- ir svo vegna *Njálu*, og *Hrappur* var og er *svikahrappur*. Hins vegar er *Hallgerður* nú gjaldeng endá hefur hún fengið uppreisn æru í þjóðarsálinni.

Gretti Ásmundarson var ógæfumaður og um aldir las þjóðin sögu hans og hafði fulla samúð með honum. Allt snerist *Gretti* til ógæfu – og þótt hann hefði alla þá verðleika sem landsmenn hafa meitið frá öndverður: hreysti, gáfur, orð- heppi og hagamælsku hefur *Grettis saga* haft þau áhrif að sárafáir íslenskir drengir hafa fengið nafn þessarar heiju.

Gróa var býsna algengt nafn á Íslandi þangað til Jón Thoroddsen (1818–1868) skrifaði fyrstu íslensku skáldsöguna, *Pít og stúlku*, sem kom út 1850. Gróa á Leiiti er þar ein sögupersóna, kona sem ber sögur milli beja og ekki allar byggð- ar á traustum heimildum. Þessi saga næstum útrýmði nafninu en á síðustu ára- tugum hefur *Gróa* þó rétt úr kútnum.

Árið 1982 hófst útgáfa á sögunum um *Ísfólkið* eftir Margit Sandemo og hafa þær notuð mikillar hylji. Meðal söguheija eru *Silja*, *Sunna* og *Líf* og drengirnir *Dagur* og *Arí*. Þessi nöfn njóta nú vinsælda og ef til vill má rekja þær til bók- anna, sem skipa tugum.

Hvað mótar nafnatskuna?

Hér hafa bókmenntir verið nefndar sem áhrifavaldur um nafnval á Íslandi, en margt fleira mætti nefna. *Ómar* er til dæmis nýlegt nafn á Íslandi, arabískt að uppruna. Enginn Íslendingur bar þetta nafn árið 1910, en 571 árið 1988. Ætli Ómar Ragnarsson eigi þar hlut að máli? Engin stúlka hét *Berglind* á Íslandi fyrir en á þessari öld; hljómmikið og sterktengt nafn Berglind. Sagt er (og birt án ábyrgðar!) að Berglind sé skríð í höfuðið á *Lindberg* flugkappa, þeim sem fyrstur flaug yfir Atlantshafi.

Diego *Maradona* er frægur fótboltakapri frá Argentínu og lék um hríð knattspyrnu í Napolí á Ítalíu við góðan orðstír og varð heimsfrægur. Þúsundir drengja í Napolí bera nafn hans og vísast heita jafnmargir ef ekki fleiri drengir *Pele* í Brasilíu eftir jafnfrægum kappi. Kannski verða *Vala* eða *Kristín Rós* enn algengari nöfn á næstu árum í ljósi þeirra afreka sem samnefndar stúlkur hafa unnið á íþróttaleikvöngum og í sundlaugum á Ólympíuleikum?

Áðalatriðið er þetta: Meðal hverrar þjóðar ríkja ákveðnar hefðir í nafnvali, en breytingar á þjóðlífi, tíska, frægt einstaklinga, bókmenntir, stýrjaldir, trúarbrögð o.fl. móta nafnsiði að nokkru leyti. Enginn nýkristinn maður á Íslandi árið 1000 hétði skírt eða nefnt son sinn *Freyr*, *Óðinn*, *Þór* eða dóttur sína *Freyju*, *Frigg* eða *Sif*. Engum landnámsmanni – nema þeim sem kristnir voru – hefði dottið í hug að nefna son sinn *Markús*, *Nikulás* eða *Jóhannes* eða kalla dóttur sína *Önnu*, *Mariú* eða *Elisabettu*.

Egill Skalla-Grímsson átti *Stein* og *Gerði* sem helguð voru Þór: *Þórstein* og *Þórgerði*, *Batrður* hét annar sonur hans, en bróðir *Egils* hét *Þórólfur*, *Úlfur* sem var helgaður Þór. Nú heitir Þórsteinn *Þorsteinn* og Þórgerður *Þorgerður*.

Hér var minnst á Mariú guðsmóður sem var vinsælust dýrlinga á Íslandi í kaþólskum sið. Engin kona hét María á Íslandi fyrir en á 18. öld. Hið sama má segja um þá sem aðhylltust forn-an átrúnað: Enginn hét *Þór*, *Óðinn* eða

Lög um mannanöfn tóku gildi 1. janúar 1997. Þar er kveðið á um eiginnafn sem hver maður skal fá og mega þau vera þrjú að hámarki, þannig getur stúlka heitið Anna Sigríður Halldóra og drengur gæti fengið sambærileg þrjú nöfn. Skylt er að gefa barni nafn innan sex mánaða frá fæðingu. Eiginnafn verður að geta tekið íslenska eignafallsendingu. Þá er heimilt að gefa barni millinafn og skal það dregið af íslenskum orðstofnum eða hafa unnið sér hefð í málinu. Dæmi um millinafn gæti verið Bergmann eða Steinholt. Eiginöfn og millinöfn mega ekki vera fleiri en þrjú. Síðan ber hver maður kenninafn sem er ymist föður- eða móðurnafn eða ættarnafn. Óheimilt er að taka upp ný ættarnöfn. Sérstök ákvæði eru í lögnum um nöfn erlendra manna sem og hvað gera þarf til þess að breyta um nafn.

Freyja fyrir en löngu eftir að nýr siður festi rætur í landinu.

Fróðlegt er að skoða vef Hagstofu Íslands, www.hagstofa.is, því að þar eru miklar upplýsingar um mannanöfn, t.d. um eiginmötn eftir aldursþópum, fyrra og seinna nafn þeirra sem bera tvínefni, algengustu nöfn o.fl. Þá eru miklar upplýsingar á vef Þjóðskrár, www.hjodskra.is. Þar er meðal annars hægt að skoða skrá mannanafnanefndar um leyfileg nöfn.

Hvað er einstakt við íslenska nafnsiði?

Sérstök lög gilda um nöfn Íslendinga og hvaða nöfn megi geta börnum. En nöfn manna eru viðkvæm og því ber ávallt að vanda valið. Eiginnafn manns má aldrei verða honum til ama. Hér er rétt að skilgreina nokkur hugtök áður en lengra er haldið.

Eiginnafn er skirnarnafn viðkomandi; skirnarnafn ef sá hinn sami er skríður, eiginnafn ef viðkomandi er nefndur. En þetta er klarni málsins. Skirnarnafið er eiginnafn Íslendinga, ekki eftirnafið eða kenninafið. Einnir allra þjóða varðveita Íslendingar þann sið að þeir **bera tilekið nafn**, en **kenna sig við** föður eða móður, **ég heiti** Sólvi og **er** Sveinsson; það er **eftirnafn** mitt, **ég kenni mig við** föður minn. Margir kenna sig við móður sína: Sigríður Guðrúnardóttir, Hans Jónsson. Við notum skirnarnafið í daglegum samskiptum.

Samt eru til **ættarnöfn** á Íslandi, þá ber einstaklingurinn eiginnafn sitt, en er ekki -son eða -dóttir, heldur kenni sig við ætt: *Scheving* (frá þorpinu Schevinge á Sjálandi), *Brien* (frá Bryánslæg á Barðastönd), *Thorlacius* (af nafni Þórðar Þorlákssonar). Ættarnöfn á Íslandi skipta hundruðum en bannað er að taka upp ný ættarnöfn. Yfirleitt halda konur ættarnafni sínu í hjónabandi, en þess eru þó dæmi að konur taki upp ættarnafn eiginmanns eftir giftingu; að Sigríður Jónsdóttir varð til dæmis Sigríður Núpíells þegar hún gekk að eiga Björn Núpíells, svo búið sé til dæmi.

Ættarnöfn eru frá Rómverjum komin, en þeir voru fjölskyldumenn, eins og segir í bókum, og *fjölskyldufaðirinn*, pater familie, hafði öll ráð í hendi sé. Ríkismenn í Róm áttu þjófsmyndir af forföðrum sínum fremur en fornæðrum. Sómi ættarinnar skipti höfuðmáli og einstaklingar báru nafn hennar. Þessi siður barst til nágærna Rómverja í norðni, germana, og hann er nú ríkjandi um mestalla veröld. Þó færst í vöxt að Norðurlandabúar aðrir en Íslendingar kenni sig við föður eða móður.

Nafnsiðir þjóða eru ærið misjafnir. Samar búa um alla norðanverða Skandínavíu og þar tókast nafnsiðir sem líkjast nokkuð þeim sem hér eru við lýði. Samískur maður ber eiginnafn, en síðan eru valin nöfn til þess að kenna hann til ættarinnar, en það eru fornöfn nafnkunnra manna úr undanfaranði ættliðum, karla og kvenna. Ef sömu siðir ríktu á Íslandi gæti kona heitið Sólveig, en síðan hétu hún einnig Gunnar (afi hennar) og Elísa (langamma), sem sagt Gunnar Elísa Sól-

veig. Á sama máta gæti drengur heitið Sigríður Helga Sveinn.

Latína var heimsími á miðöldum, tunga hinna menntuðu, hið upprunalega mál eins og margir trúðu. Þess vegna birtast íslensk nöfn í latneskum búningi þegar á 14. öld. En eftir siðskipti árið 1550 breyttist veröldin. Ísland var hluti Danmerkur og danska konungsvaldið færist í aukana og eignaðist t.d. allar jarðir kirkna og klaustura á Íslandi. Námsmenn fóru til Kaupmannahafnar að læra til embætta á Íslandi, guðfræði, lögfræði og læknisfræði, og þegar þeir skráðu sig í nám var nafni þeirra smíð upp á latínu. Einar Einarsson var skráður í stúdentaölu í Kaupmannahafnarháskóla 30. nóvember 1669 og heitir í bókum háskólans *Ennarus Ennari*. Sumir héldu þessu nafni þegar þeir komu heim til Íslands (Thorlacius, Briem, Stephensen og Vídalín) en aðrir héldu í forna siði.

Mjög mörg erlend ættarnöfn hafa orðið til á þann veg að maður fram af manni var í sömu starfsgrein. *John Smith* er samnefni allra enskumælandi manna sem vilja vera óþekktir. *Jón Smíður* er ótækt nafn á Íslandi þótt *Jón Jónsson smíður* fari ágætlega í munni. En *María Malari* er allsendis vonlaust nafn í sínaskrá hertendis þótt *Maria Miller* sé til í London og *Maria Müller* í Berlín. Ætti *John Brown* hafi verið blökkumaður? *Jón Brúni* á Íslandi væri hins vegar sennilega viðurnefni; hann er líklega ættaður frá *Brúnastöðum*, og kannski var hann bóndi þar áður en hann fluttist til Hafnarfjarðar. *Brúni* er þó einnig til sem eiginnafn.

Árið 1925 var bannað að taka upp ný ættarnöfn. Menn máttu kenna sig til hinna gömlu ætta sem hefð var fyrir, en ekki nýrra. Þetta hefur verið virt að mestu, en margir einstaklingar hafa verið skírðir eða nefndir nöfnum sem þeir nota sem ættarnöfn; tilbúin nöfn gætu verið svona: *Sigmundur Bergmann*, *Sölvey Mofells*.

Fjölbreytni í nafnavali hefur aukist mikið eins og sjá má hér:

	Kvennanöfn	Karlanöfn
Manntal 1703	338	387
Manntal 1855	529	530
Manntal 1910	1279	1071
Manntal 1950	1463	1234
Þjóðskrá 1982	2538	1994
Þjóðskrá 1999	3802	2918

Mörg nöfn í þjóðskrá 1999 eru erlend enda hafa margir útendingar fengið ríkisborgararétt hertendis undanfarna áratugi.

Hvað er viðurnefni?

Viðurnefni er auknefni sem manni er gefið, oftast án þess að hann hafi sjálfur óskað eftir því, en ræðst af ýmsu. Útliti, búsetu, siðum og venjum, persónulegum einkennum, afrekum eða líflímensku og öllu þar á milli, oft þó einhverju sem út af hefur borið.

Í *Íslandssögu* læra landsmenn allir um *Harald hárfagra* og er viðurnefnið auðskilið, það er lýsandi, en færri þekkja fyrra viðurnefni Haralds. Hann hét því að leggja undir sig allan Noreg og skerða ekki hátt sitt fyrir en því væri lokið. Þess vegna var hann kallaður *Haraldur ljúfa*, *lúbbi*. Viðurnefnið lýsir útliti rétt eins og *Ísold hin svarta* og með sínum hætti *Önnundur tréflatur* og *Hrómundur hali* svo nefndir séu menn úr *Íslendingasögum*. *Höskuldur Hvítnessgoði* var kenndur við goðorð sitt í Hvítanesi, en *Kaup-Heðinn* var dulnefni Gunnars á Hlíðar-enda þá er hann heimti fé Unnar frænku sinnar. Hún var dóttir *Marður gígju* og koma þau öll við sögu í *Njáls sögu* en *Eyjólfur grái* hins vegar í *Gísla sögu Súrs-sonar*; himn grái merkir hér svikull, ótrúverðugur. Og fleiri menn fengu líka viðurnefni eftir innræti. *Haraldur harðráði* hét einn Noregskonunga. *Ólvir barnakarl* kemur við sögu í *Landnámu*, kallaður svo af því að hann vildi ekki „henda bönn á spjótum“, hann vildi sem sé ekki láta henda smábörnum upp í loftið og „grípa“ þau á spjótsóddi. *Gunnhildur kóngamóðir* er nefnd í fornum sögum; *Guðrún natísól* skín skært í *Njáls sögu*, og *Sigríður Eyjafljárarsól* í þjóðsögum. *Hemmi króna* var þekktur maður í Reykjavík um 1970 og *Gústi guðsmáður* á Siglufirði.

Eyjólfur grái áðurnefndur gekk erinda *Barkar digra* og leyfir sér ekki ástræða viðurnefnisins, en *Andur djúpuðga* í *Landnámu* fékk viðurnefni sitt af skörpum gáfum og thygli, en *Hallgerður langbrók* í *Landtæla sögu* og *Njáls sögu* hefur væntanlega verið leggjálöng. Sumum viðurnefnum er skeytt framan við nafn viðkomandi persóna. Flóka Vilgerðarson þekkja fáir, en *Hrafna-Flóka* allir; hann nefndi landið Ísland. Htrappur Örgumleiðason er fáum kunnur, en miklu fleiri þekkja *Víga-Hrapp*; hann var dreppinn við Markarfljót svo sem segir frá í *Njáls sögu*.

Hvað er uppnefni, gælunafn og stuttnefni?

Íslensk orðabók útskýrir uppnefni sem *auknefni*, *rangnefni*. Uppnefni er það þegar til dæmis maður sem heitir Gunnar er kallaður *Skalli*. Uppnefni eru oftast niðrandi og eru jafnan dregin af öðrum orðstofni en þeim sem í eiginnafninu er. *Gælunafn* er óopinbert nafn notað í hópi nánustu vina og ættingja. Guðmundur getur þá kallast *Brósi* eða *Lilli*, en Guðrún *Systa* eða *Lilla*.

Stuttnefni er sumpart eins og gælunafn en mörg stuttnefni eru þó af óskyldum stofni. *Guðmundur* kallast e.t.v. *Gummi* eða *Mundi* en *Guðrún* *Gumma* eða

Rína. Þessi nöfn eru oft notuð utan vébanda fjölskyldunnar og vinahópsins en eru þó tæpast opinber. Útvarpsþulur gæti ekki sagt, svo dæmi sé tekið, að útvarpsagan væri eftir Dóra Laxness eða að þekurnar um Jón Odd og Jón Bjarna væru eftir Rínu Helga. Hér má þó nefna Bubba Morthens, þar sem stuttnefni hans er jafnframt listamannsnafn.

Af hverju heita menn fleiri en einu nafni?

Engin dæmi eru þess að menn heiti í fornum sögum fleiri en einu nafni þótt lík-
ur bendi til þess að sum viðurnefni hafi orðið ígildi nafns: *Eyvindur lambi* hefur
væntanlega verið kallaður svo af því að hann var hrokkinhæður – eða skrífhár
eins og sagt var að fornu. En *Lambi* er líka skirnarnafn, ef til vill komið til vegna
þess að viðkomandi var hrokkinhæður, rétt eins og *Finna* hefur kannski orðið
Kolfinna af því að hún varð dókk á brún og brá þegar hún óx úr grasi. Og merki-
legur vinnisbúður er í *Þorsteins sögu hvíta* þar sem segir frá Helga Þorgilssyni
meðal annarra. Í ásku batt hann mannbrodda á gríðung sem átti eftir það alls
kostar við annað naut og fékk viðurnefnið *Brodd-Helgi* fyrir vikið. „Var það þá
átrúnaður manna, að þeir menn myndu lengur lifa, sem tvö nöfn hefðu.“

Nú eru **tvínefni** algengari en **eínefni**. Fleiri börnum eru gefin tvö eða fleiri
nöfn en eitt nafn. Ástæður eru víasast margar, m.a. sú ríka hefð að gefa börnum
nöfn forfæðra og formæðra sinna; fjöldi barna heitir eftir eða í höfuðið á báðum
öfnum eða ömmum, *Jón Árni, Gunnar Geir, Sigríður Jóna, Halldóra Birna*.
Í manntalinu 1703 er tvínefni í einni fjölskyldu sem var dönsk að hálfu og
það vísar til upphafsins. Tvínefni færðust í aukana fyrir dönsk áhrif, ekki þarf
lengra að líta en til konungsfjölskyldunnar þar sem tíðkaðist að skíra börn nöfn-
um úr ýmsum hlutum ríkisins; Margrét II Danadrottning heitir t.d. meðal ann-
arra nafna *Þórhildur* og er það vottur um hlutdeild Íslands í konungdæminu.

Fjöldi nafna og fjölbreytni þeirra

Í manntalinu 1703, fyrsta allsherjarmanntali í Evrópu, voru landsmenn rúmlega
50.000 og skiptust nokkurn veginn jafnt milli kynja: karlar þó heldur fleiri. Í
manntalinu koma fram 387 karlnöfn en 338 kvennöfn. Fjórdi hver karl hét *Jón*
(25,4%) og fimmta hver kona hét *Guðrún* (19,7%). Til samanburðar má geta
þess að árið 1982 hétu 4,8% karla Jón að fyrra nafni og 4,6% kvenna báru Guð-
rúnarnafn.

Fjölbreytni nafna hefur aukist smám saman. Árið 1999 báru íslenskir karlar
2.918 nöfn en konur 3.802. Sérstök lög glíða um mannanöfn og gefin hefur verið
út skrá um nöfn sem þykja hæf til notkunar hér en hún er mjög umdeild.

Algengustu nöfn kvenna og karla í manntalinu 1703:

Konur		Karlar	
	Fjöldi		Fjöldi
1	Guðrún	Jón	5363
2	Sigríður	Guðmundur	1039
3	Ingibjörg	Bjarni	1029
4	Margrét	Sigurður	856
5	Helga	Ólafur	797
6	Þurður	Magnús	713
7	Kristín	Einar	693
8	Halldóra	Þorsteinn	552
9	Ólöf	Þórður	506
10	Guðný	Árni	481
11	Guðríður	Gísli	419
12	Steinnunn	Björn	396
13	Þóra	Halldór	340
14	Þórunn	Eiríkur	319
15	Þorbjörg	Páll	302

Norran nöfn

Ætli láti ekki að líkum að landnámsmenn hafi tekið með sér að heiman þau nöfn
sem þeir gáfu afkomendum sínum í nýja landi. Norran nöfn eru því áberandi
í elstu ritum og raunar enn. Þau eru af ýmsum toga. Mög eru komin úr nátt-
úrinni: *Steinn, Unnur, Örn, Hrafn, Bergur, Björn, Birna, Bjarni*. Ef til vill hafa
menn líka gefið börnum nöfn eftir útliti eða innrei: *Kolar, Kolfinna, Svartur, Kolskeggur, Arnliður* (á litum eins og örn), *Sólvi* (sá sem er föllur, ljós), *Snorri*
(sá stríðni). Kannski hafa einhverjir nefnt börn sín í þeirri von að þau yrðu góð-
ir nafnberar þeirra eiginleika sem felst í orðinu: *Hrærekur, Vigbjóður, Sýrgerð-
ur, Sýrr*.

Algeng norran nöfn af öðrum uppruna eru til dæmis *Ásdís, Guðrún, Vigdís, Bárður, Finnur, Egill, Halldór, Ólafur, Rannveig, Stigur, Teitur, Una* svo einung-
is nokkur séu nefnd.

Kelnesk nöfn

Margir norrænir menn komu til Íslands frá Bretlandseyjum, ekki síst Írlandi.

Þeir höfðu með sér keltesk nöfn og vísast hafa þeir ásamt öðrum norrænum mönnum haft með sér þræla. Keltesk nöfn eru ekki mörg í nútímanáli og heldur sjaldgæf nema *Kjartan*. Önnur nöfn af þessum uppruna eru *Njáll*, *Kormákur* og *Brjánn*, en enginn heitir nú *Kaðall* og táir *Bekan*. Kvenmannsnöfn eru fá af kelteskum uppruna og mun *Melkorka* þeirra algengast, *Kaðlín* og fleiri sarsjaldgæf. Vert er að veita því athygli að Kjartan, Njáll, Kormákur og Melkorka eru vinsælar sögupersonur í fornsögum, ágætisfólk að jafnaði.

Hvernig breytti kristnið árið 1000 nafnaforðunum?

Nýju trúarbrögðin bættu mörgum nöfnum við þau sem tíðkuð voru og kristnir menn ömduðst ekki við fornum nöfnum. **Bíblínöfn** er þessi viðbót stundum kölluð, enda varð Biblían í þessum efnum sem öðrum málvarsatirðum veigamikill áhrifavaldur. Hér skal fyrstur nefndur *Jón*, en hann er stytting úr *Jóhannes* og hefur sá væntanlega verið Jóhannes skírari; *Jóhann* og *Jóhanna* eru yngri. Postulanöfnin verða mjög algeng meðal karla: *Andrés*, *Jakob*, *Markús*, *Páll*, *Pétur*.

Kapólskir menn gefa börnum sínum gjarnan dýrlinganöfn til þess að tengja þau betur almættinu, en dýrlingar eru milligöngumenn manna við guð; ýmsar stéttir áttu sér sérstakan vernaðyrting. Dýrlinganöfn urðu vinsæl á Íslandi. *Anna*, *Elisabet*, *Sesselja*, *Karín*, *Margrét*, *Birgitta* og *Agnes* voru kunnir dýrlingar og voru nöfn sumra þeirra gefin íslenskum stúlkubörnum skömmu eftir kristnitöku, önnur reyndar ekki fyrr en á 19. öld. Meðal karlmannsnafna má nefna *Ólaf* sem kallaður var helgi og var kóngur í Noregi. *Tómas*, *Stefán*, *Benedikt*, *Davíð* og *Nikulás*.

Þrír íslenskir biskupar voru teknir sem næst í dýrlingatölu. *Jón* helgi og *Guðmundur* góði, biskupar á Hólum, og *Þorlákur* helgi biskup í Skálholti; fjöldi örnefna er kenndur við Guðmund góða um land allt, einkum lindir og brunnar sem hann vэгði. Þorlákshöfn fær nafn af heilögum Þorlaki, en hann var fornlega tekinn í dýrlingatölu fyrir örfáum áratugum suður í Róm. Mjög margir drengir voru skírðir eftir þessum dýrlingum. *María* guðsmóðir var hins vegar svo heilög að enginn drifðist að nefna dóttur sína eftir henni fyrr en löngu eftir siðskipti. Dýrkun heilagrar *Önnu*, móður Maríu guðsmóður, hófst að marki um 1500 og á 16. öld höfu Íslendingar að skíra dætur sínar Önnu.

Guðrún, sem upphaflega var Goðrún, hélt vinsældum sínum; skörungskona í *Laxdælu* ber þetta nafn og *Guðrún Gjúkadóttir* er alkuun úr heiðnu heitukvæði. En vísast hefur forliðurinn *Guð*-fengið aðra tilvísun en forðum, vísað til annars guðs en í öndverðu.

Dönskþýsk nöfn komu eftir siðskiptin 1550

Siðskiptunum 1550 fylgdi bylting í andlegum efnum ekki síður en veraldlegum.

Mannanafnanefnd berast árlega tugir umsóknar um að heimilið verði höfn sem ekki eru á mannanafnaskrá. Sé nafnið talið samrýmast ákvæðum laga um mannanöfn er það samþykkt og fært á skrána en stundum er nafninu hafnað af ýmsum ástæðum. Á meðal þeirra nafna sem nefndin hefur hafnað eru þessi:

Aðalbjörgvin	Alexsandra
Antorn-Gabriel	Anndrá
Arnarsteinn	Aríelle
Byron	Arnarpála
Curver	Ástmary
Dominic	Cathinca
Engifer	Dylljá
Finnagákn	Erykah
Fryolf	Gurí
Heiðarngi	Jessy
Ismail	Jóvín
Jársníða	Kap
Jónorri	Kristinbjörg
Ká	Lárenzína
Konstantinos	Lísa
Kosno	Maj
Lorenzlee	Mariame
Lusifer	Mízt
Maiz	Randy
Patryk	Satanía
Spartacus	Timíla
Teophilus	Viborg
Vído	Yrí
Xavier	Þórunnbjörg

Íslendingar bjuggu til nöfna

Fjölbreytni nafnaforðans hefur einkum aukist vegna innflutnings nafna ef svo má segja en á 19. öld fóru menn að marki að búa til nöfn úr erlendum og innlendum stöfni. Hér má taka *Kristmund* og *Krisbjörgu* til vinnis, af Kristur í báðum tilvikum; mund merkir *hönd* en *Björg* er kunnugt nafn eitt sér. *Guðjón* og *Guðbjörg* eru eins mynduð en *Jóngeir* er sér á báti.

Á 19. öld var sá siður hafinn til vega að búa til kvenmannsnöfn af nöfnum karla. *Olíof* er gamalt nafn og samsvarar karlinum Ólafi. En á 19. öld leit *Ólafía* dagsins ljós ásamt fjölda annarra nafna sem mörg enduðu á -ía eða -ína. Þá urðu til nöfn eins og *Hákona*, *Björnónía* og *Skúlína* og eru sum þeirra enn í notkun. Karlmannsnöfn leidd af kvennöfnum eru fáttíðari, en þó til, t.d. *Rosar*, *Sigurlaug*.

ur, *Karínus, Guðrúnus, Fjólmundur, Liljar og Liljus.*

Ýmis nöfn eru nú til bæði í íslenski og erlendi útgáfu ef svo má segja: *Hlökkver/Lúðvík, Róbert/Hróbjartur.*

Hvaða tíska ríkir í nafngiftum mína?

Nafnsiðir fylgja ávallt tiskustrauðum, foreldrar velja börnum sínum nöfn eftir siðvenju í hverri ætt, út í bláum eða eftir öðru eins og hefur verið rakið í þessum kafla. Ríkjandi venja hefur verið að gefa börnum nöfn úr ættum foreldra og því hafa algengustu nöfnum lengi haldið sterkri stöðu, eins og sjá má af því að 15 algengustu nöfn karla og kvenna árið 1703 eru öll enn í hópi 100 algengustu nafna Íslendinga árið 2007.

Nafnatískan hefur þó tekið töluverðum breytingum á síðustu árum og hafa t.d. biblínunöfn átt auknum vinsældum að fagna. Eftirtalin nöfn eru á lista yfir 20 algengustu nöfn barna 0–4 ára 2007 en ekki á lista yfir 100 algengustu nöfn allra Íslendinga sama ár: *Gabríel, Ísak, Mikael, Aníta, Birta, Embla* og *Emilía*. Af öðrum nöfnum sem notið hafa stóruaukna vinsælda síðustu ár má nefna þessi: *Alexander, Aron, Daniel, Kristófer, Viktor, Andrea, Eva, Rakel, Sara, Thelma* og *Tinna*.

Í staðinn hafa mörg gömul og gróin íslensk nöfn hrapað niður vinsældalistann: *Bjarni, Gisti* og *Ragnar* eru á lista yfir 20 algengustu nöfn íslenskra karla 2007 og *Erla, Guðbjörg, Guðný* og *Ólaf* eru á meðal 20 algengustu nafna íslenskra kvenna en ekkert þessara nafna kemst á lista yfir 50 algengustu nöfn drengja og stúlkna 0–4 ára 2007. Önnuð nöfn sem hafa þokað fyrir tiskunöfnum eru m.a. *Árni, Björn, Helgi, Halldór, Jóhann, Kristinn, Pétur, Ásta, Elin, Ingibjörg, Jóhanna, Ragnheiður* og *Sigríður*.

Jafnframt er nú afar algengt að börnum séu gefin tvö stutt nöfn, *Jón Þór, Elva Dógg, Íris Ósk* og *Bjarni Freyr* eru öll dæmi um slíkt. Í hópi yngstu barnanna eru tvínöfni eins og *Sara Líf, Embla Sól, Sindri Snær* og *Gabríel Máni* vinsæl.

Dregið til stafs

Í flestum löndum seja menn á bækur annað veggja þann fróðleik, er þar innanlands hefur gjörst, eða þann annan, er minnisamlegastur þykir, þó að annars staðar hafi heldur gjörst, eða lög sín seja menn á bækur, hver þjóð á sína tungu.

Fyrsta málfræðiritgerðin

Sögulegur tími

Sögulegur tími er sagnfræðilegt hugtak og hófst um 3000 f. Kr. Viðmiðið er að þá brytjuðu Súmerar að skrifa en þeir bjuggu þar sem nú heitir Írak. Þetta var bylting því að skriftarkunnátta gerir mönnum kleift að varðveita reynslu sína á bókum, þeir þurfa ekki að miðla öllu frá manni til manns, frá einni kynslóð til annarrar sem sagði hinum yngri til.

Ritlistinn varð til hjá akuryrkjupjóðum enda þurftu þær að færa bókhald yfir birgðahald sitt og þá urðu líka til ríki og kóngar létu skrá frásagnir af merkisviðburðum. Skriftarkunnátta eykur einnig öryggi meðal þjóða, því að í óláss-um samfélögum verður fólk að reíða sig á minni öldunga til þess að varðveita reynslu kynslóðanna. Drepsóttir hjuggu þannig stór skörð í þekkingu manna.

Hvers konar skrift er til?

Í elsta letri stóð hvert tákn fyrir atkvæði, nokkur hljóð, eða heilt orð. **Atkvæðaskrift** heitir það þegar hvert tákn vísar til veggja eða fleinn hljóða. Hér er fróðlegt að slá upp í Wikipedia á netinu og skoða undir fletunni alfababet mismunandi stafróf. **Myndletur** er það hins vegar kallað þegar hvert tákn vísar til orðs eða orða. Letur Egypta var af því tagi en Föníkum og Palestínumönnum datt í hug sú stórmærkilega nýjung að tengja hvert tákn við hljóð, þeir bjuggu til **hljóðletur** og það notum við í dag.

Þetta var til mikillar einföldunar. Langflestir geta lært þau tákn en tiltölulega fáir kunna til hlífar að rita með mynd- eða atkvæðalettri. Rítmál varð þjálf og árangursríkt samskiptatæki í stað þess að lesendur þyrftu heilmikið að spá í táknin til þess að ná merkingunni. Myndletur getur verið svo margrætt og atkvæði eru svo ógnarnötg og ólík. Hvernig skrifuðu Egyptar til dæmis *sarnið*, *þoka*, *snull*?